

Terviseameti järelevalve ja rahvatervise labor – tervise kaitse eesliinil



Imre Kaas
kommunikatsiooni-
juht
Terviseamet

Tänapäeva ühiskonnas, kus terviseriskid pidevalt muutuvad, peavad riiklikud asutused pakkuma kvaliteetset järelevalvet ning teaduspõhiseid lahendusi rahvatervise kaitseks. Eestis kannab seda vastutust Terviseamet. Terviseameti missioonisõnastus on rahva tervise ja hea elukeskkonna nimel, mis näitab ilmekalt, kui laia kaitsekihti asutus Eesti riigi ja kodanike heaks pakub. Tegevused hõlmavad nii tervishoidu, nakkushaiguste seiret ja tõrjet kui ka keskkonnatervise ning kemikaaliohutuse tagamist.

Terviseamet tagab joogivee ja suplusvee kvaliteedi, et vesi takts tervisenõuetele ega ohustaks elanike heaolu. Samuti kontrollitakse tervishoiuteenuste kvaliteeti, et meditsiinasutused täidaksid vajalikke tervishoiustandardeid. Nakkushaiguste tõrje ja seire valdkonnas antakse riskihinnanguid ning rakendatakse ennetavaid meetmeid viiruspuhangute ja muude nakkushaiguste leviku piiramiseks. Lisaks jälgitakse keskkonnohutamist, sealhulgas bioloogilisi, keemilisi ja füüsikalisi ohutegureid, mis võivad mõjutada rahvatervist.

Terviseamet korraldab ka mürgistusinfoliini (16662), mis pakub usaldusväärset teavet mürgistuste kohta. Infoteenust täiendab veebileht www.16662.ee, mida pidevalt uuendatakse. Lisaks reageerib Terviseamet oma pädevuse piires hädaolukordadele ja kriisidele, sealhulgas haiguspuhangutele ning loodusõnnetustele, kindlustades tervishoiusüsteemi toimimise ja vältimatu abi kättesaadavuse ka erakorralistes olukordades.

Järelevalve

Terviseameti kohustused jagunevad korraldavateks ja järelevalvega seotud ülesanneteks. Kui loodi tänapäevane Terviseamet, kogunes sinna rohkelt teenuseid ja ülesandeid, mis jagati loogiliselt eri osakondade vahel. Iga osakond vastutab nüüd oma kindla valdkonna korraldamise eest. Näiteks on järelevalve koondatud peadirektori asetäitja vastutusalasse ja täna täidab seda rolli Erkki Osolainen.

Õiguse ja strateegilise juhtimise taustaga Erkki Osolainen liitus Terviseameti tiimiga aprillis 2023, olles eelnevalt töötanud erinevatel juhtivatel ametikohtadel avalikus sektoris, millest viimased peaaegu 20 aastat möödusid vanglateenistuses.

Erkki peab oluliseks just muudatuste juhtimist, mille kaudu saab ka järelevalvet efektiivsemaks muuta ning see ei tähenda trahviotsuste tegemist, vaid rikkumiste ennetamist ning nõustamist, et rikkumised ei korduks. Tema

juhtimispõhimõtted rõhutavad tulemuslikkuse ja kvaliteedi tasakaalu. Ta usub, et avalikus sektoris tuleb kasutada ressursse nutikalt, kuid samas säilitada järelevalve ja laborite töökindlus, menetluste ja analüüsides kvaliteet ning täpsus. Kuigi efektiivsuse suurendamine on oluline, ei tohi see tulla töötajate heaolu ja töö kvaliteedi arvelt.

„Oluline on, et inimesed tuleksid sätasilmalt tööle ja läheksid ka rõõmsalt koju,“ ütleb Osolainen. Tema sõnul ei seisne organisatsiooni edukus ainult optimeeritud protsessides, vaid ka motiveeritud ja pühendunud töötajates, kes tunnevad end oma töökohal väärtustatuna.

Terviseamet teostab nii riiklikku kui ka haldusjärelevalvet, mille eesmärk on kaitsta elanikkonna tervist ja tagada elukeskkonna turvalisus. Järelevalve hõlmab kolme peamist suunda: ennetav ja reageeriv järelevalve ning korralikkumiste menetlemine. Ennetava järelevalve käigus kontrollitakse riskihinnangute põhjal võimalikke ohte,

püüdes neid avastada enne realiseerumist. Reageeriva järelevalve puhul tegutsetakse siis, kui konkreetne ohukahtlus on juba tekkinud. Õigusaktide alusel võib Terviseamet viia läbi ka vääртеomenetlusi, et tagada kehtivate nõuete järgimine ning vajadusel kasutada riiklikku sundi (kuid võimalusel seda alati välditakse).

Amet hindab pidevalt riske ja koostab nende põhjal ohuprognose. Need tuginevad ohu realiseerumise tõenäosusele ja võimalikule mõjule. Ohuprognosi järgi määratakse järelevalve prioriteedid. Selline lähenemine aitab olukorraks valmistuda juba enne ohu tekkimist ja suunata vahendeid kõige vajalikumatesse kohtadesse. Kuigi Terviseametil on õigus rikkumiste korral määrata sunniraha ja menetleda väärtgusid, keskendutakse enamasti ennetamisele ja nõustamisele. Antakse soovitusi, koostatakse hinnanguid ning jagatakse juhiseid.

Haldusjärelevalve käigus teevad Terviseameti piirkondlikud osakonnad paikvaatlusi tervishoiuasutustes, hinnates, kas ruumid, sisseseade, aparatuur ja töövahendid vastavad nõuetele. Lisaks riiklikule järelevalvele annavad piirkondlikud osakonnad terviseohutuse hinnanguid haridus- ja sotsiaalasutustele ning osalevad planeeringute ja ehitusprojektide tervisekaitselises hindamises, et keskkond oleks ohutu ja tervist toetav.

Eriti ohtlike nakkushaiguste leviku ennetamiseks kontrolliti 2024. aastal piiripunkte, lennujaamu, sadamaid ja laevu. Möödunud aastal saabus Eesti sadamatesse 10 445 laeva, millest 8 pärinesid epidemioloogiliselt ebasoodsatest piirkondadest, peamiselt Aafrikast. Terviseamet hindas nakkusohu seisukohalt 56 laeva, millest enamik olid kruiisilaevad. Epidemioloogilise uuringu käigus selgitati välja võimalik nakkusohu ja leviku riskid ning jagati soovitusi tõrjemeetmete kohta. Peamiselt tuvastatud haigusjuhtudeks olid ägedad gastroenteriidid, respiratoorsed nakkushaigused, COVID-19, grippilaadsed viirushaigused ja sporaadilised tuulerõugete juhud.

Rahvusvahelise mereliikluse ohutuse tagamiseks väljastab Terviseamet laevadele ka sanitaarkontrollist vabastamise tunnistusi, mis on rahvusvahelistele reisidele suunduvatele laevadele rahvusvaheliste tervise-eeskirjade järgi kohustuslikud. Sellise tunnistuse väljastamisele eelneb kontrollkäik, mille käigus veendutakse, et laev on nakkusevaba ja riskid rahva tervisele puuduvad. Selline tunnistus võimaldab laeval alustada lastimistöid ning meeskonnaliikmetel laevalt lahkuda.

2024. aastal väljastas Terviseamet kokku 177 sellist tunnistust, tagades, et laevad vastavad rahvusvahelistele tervisenõuetele. Tänu sellele tööle püsivad Eesti sadamad turvalisena nii reisijatele kui ka kohalikele elanikele, aidates ennetada nakkushaiguste levikut piiriülelt.

Rahvatervise labor

Eesti riik elab praegu tugeval säästmisrežiimil. Tuleb teha kärpeid, kuid samal ajal säilitada võimekus reageerida ohtudele, tagada kvaliteetne seire ja referentteenus ning pidevalt areneda ja kaasajastuda. See on keeruline ülesanne. Laboritegevuse koondamine Tallinnasse oli esimene suur samm kulude vähendamiseks ja teenuste tõhustamiseks. Kohtla-Järvel tegutsenud üksus suleti käesoleva aasta 1. jaanuaril ning seal tehtud analüüseid toodi pealinna. Täiendava sammuna liideti seni eraldi tegutsenud kesklabor ja nakkushaiguste labor ühtseks rahvatervise laboriks.

Labori tegevuse ühendamisega liitus aasta alguses Terviseametiga Liisi Kink. Liisi eesmärk rahvatervise labori juhina on ühendada kõik laborivaldkonnad, tõhustada eelarve planeerimist ning koordineerida tegevusi selgelt ja arusaadavalt. Liisi on lõpetanud Tartu Ülikoolis biomeditsiini magistriõppe ning alustas karjääri teaduslaboris, millele järgnes 12 aastat SYNLAB-is.

„Olen väga tänulik, et SYNLAB mind oma perre võttis. Kandideerin äsja koolilõpetajale omaselt õhukese CV-ga, kuhu polnud midagi peale haiduse kirja panna,“ meenutab ta lõbusalt ja lisab, et alustas laboris lihtsatest

abitöödest ning liikus aastate jooksul järjest vastutusrikkamate ametikohtade poole. Seetõttu peab ta oluliseks toetada noorte karjääri algust ja pakkuda tudengitele praktikat.

„Me ise kasvatame spetsialiste, keda tulevikus vajame. Tarkus ei kahane jagades – see kasvab. Praktika peab olema asjalik ja põnev, et noored valiksid tulevikus töö laboris,“ usub Liisi. Ka Terviseameti laboris on tema prioriteediks luua keskkond, mis toetab töötajate pidevat arengut ja väljaõpet.

SARS-CoV-2 levik ja sellega toimetulek avas silmad kõigile, ka Terviseameti labori jaoks. Amet on püüdnud õpetunde kasutada arenguks ja innovatsiooni. Viimastel aastatel on palju uuendatud nii laboriruumi, -seadmeid kui ka töömeetodeid. Kui 10 aastat tagasi oli Terviseameti nakkushaiguste labor väike, vähese võimekusega ja kesise analüüside hulgaga, siis tänaseks on labor kaasaegne ning selline, mille üle saab uhke olla. Igapäevaselt töötab laboris üle 60 inimese, neist pooled nakkushaiguste valdkonnas. Laboris teostatavate uuringute nimekiri on pikk.

Eelmisel aastal astus rahvatervise labor suure sammu molekulaardiagnostika kaasajastamisel. Masinaparki lisandus Illumina sekvenaator, millega saab sekveneerida baktereid. See annab ülevaate Eestis ringlevate haigustekitajate tüvedest, aitab tuvastada ja uurida puhanguid ning kinnitada või välistada piiriüleseid levikuid. Laboris sekveneeriti 170 bakterikultuuri, mis on seotud haiglatekkeliste infektsioonidega (*Klebsiella pneumoniae*, *Enterobacter cloacae* complex, *Escherichia coli*, *Acinetobacter baumannii* complex) ja lisaks 70 *Salmonella* spp kultuuri. Koos sekveneerimisega arendati kiiresti ka bioinformaatika valdkonda. Sekveneeritud bakterite põhjal loodi andmebaas, mis sisaldab nii sekveneerimise tulemusi kui ka metaandmeid. Bakterigenoomi analüüsiks on loodud automatiseeritud töövoog koos raporteerimisega. Tavapäraseks on saanud SARS-CoV-2 ja gripi sekveneerimine ning bioinformaatiline analüüs, mida saab jälgida Terviseameti kodulehel. Terviseameti labor osales





Eesti riik elab praegu tugeval säästmisrežiimil. Tuleb teha kärpeid, kuid samal ajal säilitada võimekus reageerida ohtudele, tagada kvaliteetne seire ja referentteenus ning pidevalt areneda ja kaasajastuda.

edukalt mitmes võrdluskatses ning andmeid jagatakse Euroopa partneritega.

Kui rääkida veel tööviitadest, siis kinnitati ka HI-viiruse referentanalüüsi uus meetod, mis koosneb kuuest molekulaar- ja seroloogilisest meetodist, mis kõik 2024. aastal kontrolliti, juurutati ning akrediteeriti. Ka see analüüs sai tõhusamaks uue täisautomaatse Cobas5800 seadme kasutuselevõttuga.

Tänapäeva ühiskonna vajadustega kaasas käimiseks arendatakse laboris kosmeetikatoodete analüüsivõimekust, näiteks raskmetallide määramiseks ja UV-filtrite testimiseks. Juurutatakse ka antimikroobsuse tõhususe hindamise testi (*challenge test*), sest kosmeetika tootmine kasvab kiiresti ning enamasti ei toimu see steriilses keskkonnas. Toodetesse satub baktereid, hallitusseeni ja viiruseid, millega võitlemiseks lisatakse toodetesse antimikroobseid aineid. *Challenge test* hindab lisatud ainete tõhusust ja nende minimaalset toimivat kontsentratsiooni.

Füüsikud mõõdavad järjepidevalt erinevaid ohuallikaid meie keskkonnas, olgu selleks müra, valgus, kiirgus või elektromagnetväljad. Praegu ühiskonnas aktuaalse infraheli hindamiseks suurendatakse võimekust uute seadmete soetamisega. Terviseamet sekkub alati, kui tekib kahtlus inimese heaolule, just see teebki tööpõllu nii laiaks.

Ei tohi unustada, et Terviseameti labor täidab ja korraldab ka referentlabori ülesandeid üheksas valdkonnas, sealhulgas HIV, gripp ja muud respiratoorsed viirused, tuberkuloos, sugulisel teel levivad nakkushaigused, bakteriaalsed nakkushaigused ning antimikroobne resistentsus. Uusim lisandus

on immunohematoloogiliste uurin-gute referentteenus, mida korraldatakse koostöös Põhja-Eesti Regionaalhaigla Verekeskusega. Lisaks täidab labor kesket rolli gripikeskuses ja osaleb mitmes rahvusvahelises võrgustikus.

Kõik need tegevused ja pidev valmisolek – reageerida erinevatele ohtudele – on Terviseameti igapäevatöö ja selle läbivaks teemaks on alati kvaliteet. See on valdkond, kus amet seab endale kõrged ootused ja nõudmised ning pidev parendamine ei lõpe kunagi. Ühtse rahvatervise labori loomisega uuendas amet ka kvaliteedikäsiraamatut. Igal aastal hindab Terviseameti Eesti Akrediteerimiskeskus ning alati on uusi meetodikaid, mida akrediteerimiseks esitada. Praegu liigutakse ISO 9001 standardi saavutamise poole, mis selgitab ja ühtlustab juhtimispõhimõtteid kogu Terviseameti.

Millised on tulevikusuunad?

Terviseameti labori teenused on seni vastanud vajadustele, kuid ka need vajadused muutuvad pidevalt. Ühiskonna ja elanikkonna ootused teenuste ja toodete ohutusele ning kvaliteedile kasvavad ajas, millele tuleb vastata. Terviseameti eesmärk on pakkuda kvaliteetseid, akrediteeritud meetoditel põhinevaid laboriteenuseid, mis täidavad avalikkuse ja klientide ootusi.

Rahvatervise labor jätkab teenuste arendamist, et olla valdkonna juhtiv asjatundja. Tugevdatakse koostööd partneritega Eestis ja kaugemal, et koolitada põhjalike teadmistega spetsialiste. Lisaks osaletakse erinevates teadus- ja arendusprojektides, mille eesmärk on

täiustada laboratoorseid meetodeid, luua uusi tehnoloogilisi lahendusi ja tõhustada olemasolevaid protsesse. Ühe olulise suunana plaanib Terviseamet laiendada labori analüüsivõimekust uute nakkushaiguste varaseks avastamiseks ning luua uuenduslikke keskkonnaanalüüsi meetodeid, mis aitaksid täpsemalt hinnata erinevate saasteainete mõju rahvatervisele.

Tehnoloogiliste lahenduste arendamine on äärmiselt tähtis, sest andmete kogumine, töötlemine ja kiire vahetamine on tänapäeval olulised. Terviseameti praegune labori-infosüsteem on vananemas ning 2025. aasta üheksafookuseks on selle uuendamine. Rahvusvahelise koostöö tugevdamine, sealhulgas WHO ja ECDC partneritega, tagab üleilmsete tervisestandardite rakendamise Eestis. Väikese riigi jaoks pakuvad need võrgustikud suurt tuge ja õppimisvõimalusi. Personali koolitus ja arendamine, sealhulgas laborispetsialistide ning inspektorite täiendõpe, on igal aastal oluline prioriteet, mis tagab kvaliteetse teenuse pidevalt muutuv keskkonnas. Samuti on tähtis uute laboriteenuste arendamine, et laiendada tegevusvaldkonda ja paremini toetada riiklikke ning rahvusvahelisi rahvatervise algatusi.

Kokkuvõte

Terviseameti järelevalve ja rahvatervise labor töötavad ühtse süsteemina, et tagada elanikkonna tervise ja elukeskkonna ohutus. Seda tähtsat ülesannet täidetakse suure pühendumuse ja uhkusega. Laborite ja järelevalveüksuste vahel on tihe koostöö, et varakult avastada ja ennetada terviseriske, tagades tõhusa ja teaduspõhise reageerimise erinevates ohuolukordades. Samas hoolitseb amet selle eest, et tagatud oleks objektiivne ja kvaliteetne analüüs – labor keskendub rangelt analüüsides teostamisele ning kvaliteedijuhtimisele, mis omakorda tagab, et järelevalve otsused põhinevad usaldusväärsetel ja kontrollitud andmetel. Tehnoloogiliste uuenduste, riskihinnangute alase ning rahvusvahelise koostöö arendamine aitavad tagada jätkusuutliku ja kvaliteetse tervisekaitse Eestis. 🌐